

Székely Ferenc

A FA HASZNOSÍTÁSA VADASDON

Az erdőlésről, erdőkitermelésről, fahordásról, állatvontatású famozgatásról, tűzifabeszerezésről, mint a romániai magyarság népi kultúrája szerves részéről évtizedekre visszamenő néprajzi feljegyzések, kutatások közzétett eredményei révén tudunk. De vajon mit és mennyit tudunk a kivágott és hazaszállított fa felhasználásáról, megmunkálásáról, értékesítéséről, a nyersfa osztályozásáról és tárolásáról, az eszközfa kiválasztásáról és előkészítéséről, a munkafázisokról?

A témához kapcsolódó anyagot a Kis-Küköllő felső völgyében, erdők-től övezett parasztfaluban, Vadasdon gyűjtöttem, több korosztály, több nemzedék megkérdezésével. A famesterségből és a fa megmunkálásából élő kerekeseken, bognárokon, asztalosokon, kádárokon, ácsokon, favágókon és fuvarosokon kívül figyelembe vettem földművesek, állattartók, szőlészek, gyümölcsstermesztők, mezőgépeszek, sőt háziasszonyok válszait és elbeszéléseit. Ez tette színesebbé, gazdagabbá, pontosabbá a lejegyzett anyagot, lehetőséget kínálva egyfajta szubjektív értékrend felállítására FA és FA között. Ezáltal, szinte spontán módon körvonalazódik a fa építkezési, gazdasági, kereskedelmi és ökológiai értéke. A dolgozat terjedelmére való tekintettel itt nem térek ki a berendezésre, a díjazásra, a bérlevelekre, a fizetségekre, természetbeni juttatásokra¹⁾.

A közzétett anyagot szervesen egészítik ki a falu szülötte, Molnár Dénes grafikusművész által készített rajzok. Külön kiemelném itt a paraszti famunka legfontosabb szerszámairól készült típus-változatokat, amit Vadasd jelenlegi mezőgazdasági eszköztárának és alkalmi háziiparának alapos-figyelmes felleltározása tette lehetővé.

Dolgozatom néhány népi megfigyelést, szólásmondást, babonát is tartalmaz, a teljesség igénye nélkül.

AKÁCFA (*Robinia pseudacacia* L.). Fáját a következőkre lehet felhasználni; szőlőkaró, sasfa, kerékfentő, fejsze-, kalapács-, csákány-, ásó-, kapanyél, facsutkó, faszeg, bélfá, gereblyefog, létrafog (főleg a beléből), léckerítés (a nap általi gyors száradás, "horgadás" ellen négybe vagy nyolcra hasogatva), tűzifa. Hordónak, kádnak, csebernek, azaz *edénynek* gyér *szála* miatt nem ajánlják. Aki teheti, héját lehámozva, *lepucolva* használja, így sokkal tartósabb, jó védekezési módszer a szű ellen. Akár csak a diófát, jó talajkötőként emlegetik.

ALMAFA (*Malus pumila* Mill.). Tűzifa.

BIRSALMAFA (*Cydonia oblonga*). Sulyokbot, tűzifa.

BODZA, BODZAFÁ (Sambucus nigra L.). Szőlőkaró, kőműves falsímító, borzafapuska, *kalazsoria* (tolltartó). Egyenes, sima példányokból kapa-, és villanyél, *csörlő cső* készült, amit régebb forróvassal vagy kemény, száraz fával lyukasztottak ki. A szőlőkaró tartóssága a jó *levegőzésnek* tulajdonítható, üres belsejének köszönhetően, a simító esetében pedig igen sokat jelent az, ha az anyag nem *szálikázik*.

BÜKKFA (Fagus silvatica L.). Kerékfal, szekérlajtórja, szekértengely, csáklya, faeke, szekéragas, lócs, járomfej, bélfá, hambár, szuszék, fatányér, cigarettásdoboz, cipőkefe, colostok (méteres), csapófa (esztendő során egyetlen egyszer, hajnalozáskor használják), fejszék, szántalp, gyerekkorcsolya, szánkó (ródli), fakilincs, osztováta, tiló, fonókerék, cseveorsó, matolla, faragószék, mosósulyok, gyalogszék, parkett, ajtózár, fakulcs, ajtóküszöb, facsutkó, vasúti talpfa, kecskebak, fejsze-, kapa-, kasa-, gereblye-, ásó-, seprűnyél, faszeg, kazetta (irattartó), borotvatok, bögre, hordónak való dugó és csap, (föld)döngölő, borotvapamac, fedélzszindely. Ez utóbbit 20-30 cm hosszú bükkfahasábokból hasogatták, fejszével. Nagy tél idején pattogott. "Ha, hogy pattog a ház teteje!" - mondogatták régebb, csikorgó téiben. A szuszéknak valót, akárcsak a zszindelydeszkát, hasonló technikával állították elő, majd gőzölés után *fánca eresztették*. Ügyeltek, hogy a *szálikás, csepiús* példányok ne kerüljenek megmunkálás alá.

A bükk igen jó tűzifa. Termését, a bükkmakkot — bár szaporítlan — étolajnak szedték. Ma, az iparosítás által kiszorított helyi jellegű olajtűk hiányában, ez a gyűjtőgető módszer teljesen ismeretlen. Az összes fák közül a bükkfafűrészpor a legjobb a *disznókótsé*g (hús) füstöléséhez.

CSEREFÁ (Quercus robur L.). Kapuzábé, koporsó, fejfa, padmaly, szőlőkaró, boroshordó, csávázóhordó, pincegerenda, pádimentumgerenda, mestergerenda, disznóól, hídlás, léckerítés, liú, vályú, kapukeret, facsutkó, faszeg (régen), véka, puttony, kútágas, kútgém, kukoricakas-keret, *gránit* (dongacserép), dongafa, képráma (sárga bronzporral lekenve), bútor, parkett, deszka (építkezésben), sasfa, ajtó, küszöb, ablak- és ajtókeret pajtába, könyöklő ajtó és keret (takarmánybeadásra szolgáló 80x80-as nyílás), kecskebak, faragószék, vasúti talpfa, teljes tetőszerkezet szarufák és cseréplécek kivételével, tűzifa. A cserefa héját megfőzték s abban a lében tartották a nyers marhabőrt házi cserzés céljából.

A cserefa alkalmatlan szerszámnyélnek, mivel torha, törékeny, szállán hasadó. A hagyomány szerint a régi székelyek a cseréfák alatt tartották a fontos tanácskozásait.

DIÓFA (Juglans regia L.). Bútor, irattartó kazetta, koporsó, kerékagy, szipka, tűzifa. Szerszámnyélnek puha, üres belseje miatt nem ajánlják.

EPERFA (*Morus alba* L., *Morus nigra* L.). Lőcs, szekérágas, fejsze-nyél, dongafa, pálinkának való hordó. Gyümölcse, az eper, igen jó csemege a *majorságnak*, vagy épp pálinkának való. Közeli erdőben, ültetvényeken nem látni, de még udvarokon is ritka, tűzre nem teszik.

ÉGERFA (*Alnus glutinosa* Gaertn.). Deszka, szénakaró, kerítésrúd, tűzifa. Patakok mentén, árkos-nyirkos helyeken terem. Lehántott héjának főztjéből, rézgálccal vegyítve, kitűnő fekete festéket nyertek.

FŰZFA (*Salix* L. sp.). Dagasztótekenyő, vályú, fapohár, evővilla, orsókarika, szénakaró, villa- és kapanyél, két vagy három ágú favilla szénaforogatásra és gyűjtésre, vesszőkosár (friss hajtásokból), favágó, faláb, járom (puha, könnyű, nem *marja* az állat nyakát), gyümölcsaszaló, gyermeksip, nyári tűzifa, *gyaka*. A *gyaka* szalmásgabona hordásakor használt, a szekér négy sarkába felszúrt, 70-80 cm hosszú cövek vastagságú fadarab, amely a teher biztonságát őrzi az esetleges lecsúszástól.

GALAGONYA (*Crataegus monogyna* Jacq.). Szekérágas, szekértengegy, járompáca, kalapácsnyél, rúdszárnyabeli szeg, tűzifa. Ezenkívül használják alanyként is egresoltásnál. Az eltűzelt galagonyafa hamuja "olyan, mint a fehérliszt". Régebb ebből — akárcsak a nyárfa, fűzfa, somfa hamujából — lúgot főztek ruhatisztításra.

GYERTYÁN (*Carpinus betulus* L.). Gyaluagy, tekerőlevél, fakalapács, sótörő (gyökeréből), szekérlajtortja, kaszaverő tőke, szekérágas, szekérnyújtó, faltörő kos, cölöpverő berbécs, fuszulykakaró, szénakaró (kényszermegoldásból, 2-3 évet tart, hamar "posztul"), kalapács-, véső-, fejsze-, bárd-, csákánynyél. Igen kedvelt tűzifa ezen a vidéken, tekintettel arra, hogy "jó, merő tüze van, szorultság esetén, apróra hasogatva, nyersen is égetik".

GYŰRŰFA, VERESGYŰRŰ SOM (*Cornus sanguineus*). Udvarseprű, létrafog, pipaszár, járompáca, járomszeg, villa- és korbácsnyél, sóseprű, vőfélybot, tűzifa. Kiss János adatközlőm szerint hajdani bálókban gyakran rigmusoltak eképpen: "Járompáca, járomszeg/ Járjad, bolond, nincs eszed".

FENYŐFA, LUCFENYŐ (*Picea pungens* L.). Ajtó, ablak, asztal, szék, ágy, szekrénybetét, gyerekágy, bölcső, menyasszonyi láda (tulipános), tálas, légely, szekéroidal, hambár, szuszék, pádimentum, ülőpad, ülésdeszka, téka, tálas, fogas, póc, kanáltartó, edénytartó, sőtartó, fásláda, ászok, csapszék, csillár, szüretező kád, cseber, csupor, vajverő dézsa, jászol, tyúkketrec, lajtorja, virágtámasztó létra, kapubélés, kutyaól, WC, galambdúc, kútostor, kártya (vízmerő faveder), túrós dézsa, fabödön, nyomtatórúd, nyújtópad, abrakos láda, szénaszárító karó, kukoricakas, tornácoldal, dobogó, zsindegy, épületanyag (deszka, mestergerenda, hosszúgerenda, szarufa, lécs), tűzifa. A fenyőágakból, friss hajtásokból koszorút készíte-

nek, ugyanakkor hűsvétkor, hajnalozási²⁾ szokásként nagykapukra, házbejáratokra szegzik, esetleg acélhuzallal felerősítik. Karácsonyfaként egészen ritkán, kivételes esetekben vágják.

HÁRSFA, ZÁDOKFA (*Tilia cordata* Mill.). Fakanál, szipka, guzsaly, cserépedényhordó *kantár* (héjából), tűzifa. Fája "erőtlen, puha", deszkája torha, törekeny, tüzelésre bizonyos száradás után használható.

HECSERLI, SEGVAKARÓ, VADRÓZSAFA (*Rosa canina*). Korbácsnyél, ostomyél, sikottyúba való faszeg, tűzifa, hegedűvonó.

JEGENYEFA, POPIOMFA³⁾ (*Populus nigra*). Dagasztó- és disznóforrázótekenyő, gerenda, léc, gyufaszál, stakatur alá való deszka padolásként, épületdeszka (inkább száraz helyre). A szomszédos Gegesben 1851-ben készült mestержerenda látható.

JUHARFA (*Acer pseudoplatanus* L.). Gereblyefő, facsavar, járomfő, bútor, kasza-, kapa-, villanyél, deszka. Bár *csepítés*, puha, nagyon jó eszközfá.

KECSKERÁGÓ (*Euonymus europaea* L.). Szipka, apró faragott műtyürek. Martos, árkos helyeken terem, jó talajkötő.

KÖKÉNY (*Prunus spinosa*). Szipka, járomszeg, tűzifa.

KÖRISFA (*Fraxinus excelsior* L.). Kerékfej, kerékagy, fentő, fejsze-, csákány-, kalapácsnyél, bútorlábak, kaszten, sí, szánkótalp, bútordeszka, szénaszárító fogaskaró (fiatal növényekből). Adatközlőim egyöntetű megjegyzése szerint nagyon jó szerszámfa, kedvelt anyagfa, ám hordónak nem jó, hamar átereszt a folyadékot (víz, bor stb.). A leveleit pusztító kőrissogarat régebbi állatgyógyászati célból gyűjtötték.

MÁLNA (*Rubus hirtus* W.et.k.). Zsúpba kötve kenyérsütéskor kementchevítő.

MEGGYFA (*Cerasus vulgaris*). Szipka, bútor, hordó, tűzifa.

MOGYORÓFA (*Corylus avellana* L.). Fuszulyka- és paradicsomkaró, szipka, gyümölcsverő *koszt*, pattogatott kerítés (függőleges), fonott kert (vízszintes), gereblye-, villa-, kapanyél, nyári tüzelő, csirkeborító, kávosár, udvarseprő-karika, abronsfa, nyúzófa.

NYÁRFA (*Populus alba* L.). Szarufa, gerenda (száraz, esőmentes helyen, fenyő helyett), szénaszárító karó, fakanál, nyomtatórúd, lajtorja, vízlevezető csatorna, eperhordó kászú (kérgeből), léc. A lécet acélhuzallal vagy fűzfavesszővel összekötötték tizes kötegekbe *vincsülés* ellen (görbesség). A nyárfa kedvelt nyári tűzifa, mivel hamar meggyúl, ám kevés meleget ad, s szene sem tartós. "Nyárfa — nyári fa" — mondogatják ma is, régi szólást idézve. A falu régi épületeinek bontásakor jelentős mennyiségű nyárfahulladékkal találkozunk.

NYÍRFA (*Betula verrucosa* Ehrh.). Nyírágseprű, lapátnyél, lórúd, kerékfő, kerékfal, szekértengely, bútor, deszka, tűzifa. A nyírfa jegyes fa, azaz parcellaszél-jelző, erdőben messzire ellátszik, de ültettek kertek fejé-

be (végébe) is, egyet-egyet, seprűkészítés céljából. A nyírfa rövid szálú, csepűs, szíjas, tartós, kevésbé hasadó, nem törékeny.

RAKOTTYA FŰZFA (*Salix caprea* L.). Lószekérrúd, szőlőkaró, gereblyefog, cipőtalp, cipőszeg, tűzifa. *“Jól ég, de szene nincs”* (Györfi P.Domokos).

ECETFA (*Ailanthus glandulosa*). Dörgölőfa, almatörő vályú, tűzifa. Vadasdon özv. Biró Mihályné Kodó Róza kertjében terem ecetfa.

SOMFA (*Cornus mas*). Létrafog, járompálca, járomszeg, *majorbot*, korbácsnyél, vetélő, kecskeláb (a halottas *nyújtópádhhoz*), kalapács- és villanyél, tűzifa. A somfából készült villanyelek akár egy *embernyomot* (emberöltőt) is eltartanak. A somfák kedvelt madárbúvó, fészekrakó helyek.

SZILFA (*Ulmus campestris*). Oldalas, bokros helyeken terem. Kerékfő, lórúd, szekértengely, kerékagy, késefa, szekérlajtörja, simely, gereblyefog, gyalupad, gyalupadorsó, osztovata, tekerőlevél, szőlőszajtóba orsóagy, orsó, villa-, kapa-, kaszanyél (kissé nehéz), szekérsoroglya, kaszapocok, tűzifa. A szilfa megmunkálása könnyű, nem hasad.

SZŐLŐFA (*Vitis vinifera*). Pipa (csutkójából), kemencehevítő csermely (tavaszi metszésekor kiesett szőlőágak).

VADALMAFA (*Malus silvestris* L. Mill.). Szekérágas, lócs, tűzifa.

VADCSERESZNYE (*Cerasus avium* L. Mneh.). Székelykapu, döndőlő, szobabútor, hordó, gyöngydísz, tűzifa.

VADVACKOR, VADKÖRTEFA (*Pyrus piraster* L. Burgsd.). Dörgölőfa, sulyokbot, sajtóba való orsó (a fiatal hajtásokból), kerékfő, almatörő vályú, almatörő butyikó, tűzifa. Vadalanyát oltásnak, termését pedig pálinkának használták. Vackorfákban gazdag határrészek Bozod, Kecskés, Cinigető (Szénégető).

SZILVAFA (*Prunus domestica* L.). Kaszamankó, szőlőkaró (mindkét felét hegyezve, kétévenként cserélve a földben, akár 30 évet is eltart), hordócsap, guzsalyorsó, késnyél, kovácsmunkára való szén, tűzifa, kasza és fejszenyél (egyeséből).

VENYIGE (*Clematis vitalba*). Háztáji kosár (változó úrtartalommal), méhkas, fuszulykatartó kas, juhkosárnak való gúzskötő, kemencébe való tűzgyújtó stb. A nehezen irtható, sok bosszúságot okozó venyige pár év alatt, akár a fák tetejére is képes felkúszni, fejlődésüket gátolni. A bodzavirággal kevert virágjának teáját régen borjakkal itatták hasmenés ellen.

Gyűjtés közben egy-egy felhasználási mód magyarázatát is megtudtam.

A gazdálkodáshoz oly szükséges nyélnek válót, a héja lehúzása után, fémhuzallal (drót) vagy spárgával felkötik színbe, csűrbe, árnyékos, naptól védett helyre. A felkötéskor vigyáznak arra, hogy a vastag fele legyen alul, közelebb a földhöz, ami védi a horgadás ellen. Ha a nyélnek való nem egyenes, görbe, nyers korában, hajában, két hétig istállótrágyában

tartják, amitől megegyenesedik. Frissen vágott, nyers nyelet csak egészen ritkán, kivételes esetekben használnak.

A nyers nyelek trágyában való "egyenesítése" nem általános, de tudnak, hallottak róla.

A szerszámnyelet, a célnak megfelelően, a fa egyenessége és horgasága után választják ki.

Kaszanyéltöréskor, ha ez a falutól távolabb eső kaszálókon érte a rendvágót, tartaléknyél hiányában, a legközelebbi fenyőben *csapott* egyetkettőt, hogy ott helyben kicserélje. Mankót hajtott gyűrű-, vagy mogyorófaból tettek, teljesen kizárva annak szükségességét, hogy ezért lakott helyre kelljen menni. Ma inkább átereszgépen (gyalugépen) megmunkált, sima nyelekkel dolgoznak, több gondot fordítva a tartalékokra, a hiányok pótlására.

A majorok (juhásztorok) és csordapásztorok a botnak valót megégetik "*hajába*" s utána hántják "*csurdéra*". Régebb a terelési céllal használt botok szíjasságát, tartósságát és erősségét ganéba tevessel fokozták.

Az *edénynek*, boros-, vagy pálinkáshordónak, kádnak, csebernek való dongafát sohasem vágják körfűrészben (ipari egységekben sajnos ma már ez a gyakorlat), hanem "*szállában*" hasogatták. A *hasítást* házilag oldották meg; Vadasdon majd mindenki ért ehhez. Esett, vagy száraz fából kevesen csináltattak hordót vagy kádat, mivel azt tartják, hogy már benne van a *szú*, hamar *megecetesedik* a bor. Meg aztán szép lassan, anélkül hogy észrevenné valaki, az ital elcsordogál az apró tűfoknyi likakon. E célra, az eszközfának szánt erdei fát már télen vagy kora tavasszal, a *mezsgé* (nedvkeringés) megindulása előtt ki kell vágni, ekkor a legtartósabb. "*A fa lehetőleg legyen bog nélküli, egyenes, mert akkor úgy hasad, mint a zsendely. Facsaros, ilyen-olyan bogos fa nem felel meg dongának*" (Csizmadia Lajos). A fát a szükséges méretnél 5-10 centivel hosszabbra kell vágni, inkább maradjon, minthogy ne legyen elegendő. A donga szélessége általában 10-15 centi szokott lenni, mivel a széles dongával nehezebb dolgozni, de hamarabb is "*posztul*".

A fenyőfát, ha több ideig akarják tartani-tárolni gömbfa-állapotban, héját letisztítják fejszével, hogy védve legyen a szú ellen. A betegség a legtöbb esetben a fa kérge alatt kezdődik. Falusi ember tisztában van azzal, hogy a levágott fát — tűzifa kivételével — nagy kár több ideig földön hagyni, a rothadó, "*berkesedő*", pudvásodó rönkök alkalmatlanok feldolgozásra. Ezzel kapcsolatosan Györfi P.Domokos, vadasdi lakos, a következő megfigyelésen alapuló népi tudást tolmácsolta: "Ha valaki télen kivágja a fát az erdőn s Szent János napjáig (jún.24.) nem *pucolja* le a haját, az meggombásodik, *megrevesedik*, megfő héjába, az már nem lesz jó eszközfának".

A helységben vagy a szomszédos faluban a körfűrészben kivágott deszkát födél alatt, vagy épp a szabad ég alatt *kasziba* rakva szárítják. A cserép alá való léceket legtöbbször a Görgény völgyi fuvarosoktól vásárolják fel, itt helyben, tízes kötésekben, acélhuzallal leszorítva. A felhasználásig így maradnak, hogy megóvják az elhajlástól, *vincsuléstől*. Hasonló a helyzet a nyers fából, vagy félszárazból készült lajtorjával is; lefektetik vízszintes helyzetbe, hogy a két *áll* maradjon eredeti állapotában.

A fából készült kerítések, kapuk, kertkapuk, olykor cseréfből készült disznóolák tartósságát és vízhatlanságát fáradt olajjal, pakurával vagy gázolajjal növelik.

A kosárnak való venyige egy évesnél lehetőleg legyen vénebb, hosszú, egyenletes. A mezőre kijáró gazda sokszor tér haza nyélbe húzott "karikával", amelynek *lebogolását*, csak felhasználáskor végzi. Naptól védett, árnyékos helyen őrzik. Nyáron, szénacsináláskor igen jó *kávakötő*, akárcsak a gúzsba facsart széna vagy fiatal fűzfahajtás.

A fa kilyukasztására régebb kemény fát vagy tüzes vasat használtak, ma ez már ritkábban fordul elő, sok helyütt találkozunk kézi hajtású "amerikánerrel" vagy villanyfúróval.

A tűzifát, illetve a fa megmunkálásából kiesett tűzre való hulladékot a helybeliek a hátsó, ún. *majorságudvaron* tárolják *rakásban*, a szabad ég alatt, száradási célból. Miután felfűrészelik *cömpölyökre*, esetleg fölhasogatják *hasábokra*, igyekeznek fedél alá, csűrbe vagy fásszínbe hordani. Vágás, azaz *aprítás* előtt a gazda félreteszi az eszközfának valót, megmunkálásra érdemes darabokat, számon tartva, mije van "rezervába", mit hol kap meg, ha pl. eltörik a szekérágas vagy a csatlás. Ezek a tartalék fák lehetnek csűrben, színben, pajta oldalán felállítva, támasztva, esetleg feltevé a karótartóba, más egyéb fákkal együtt. Bárhova is tegyék, ügyelnek, hogy legyen fedél alatt, ne verje az eső.

Régebb a tűzifát vas-, vagy faékkal hasogatták fejszével, *nagyverő* segítségével, *kecskelábon* fűrészelték *harcsafűrészszel*, vékonyabbját, az ágfát fejszével vágták *csutkón*.

Az 50-60 cm hosszú favágó csutkókat általában kemény fából (cser, akác, cseresznye) válogatják ki, ha van rá lehetőség a fa töréséből, mivel ezek akár több évig is eltart(hat)nak, s a belévágott fejsze is nyomban visszapatann. A puha, lágy fa nem felel meg e célra.

A favágókat az elkerített hátsó udvarra, a tűzifarakások közelébe helyezik, a földre lefektetve, vízszintesen, vagy *bütüre* (lábura) állítva, alsó végét 15-20 centire beásva.

Ma a favágás, tüzelő előkészítése már nem tartozik a legnehezebb házi munkák közé, abból kifolyólag, hogy a családok többsége motorfűrész vagy villanyfűrész egyéneket fogad, akik néhány száz lej ellenében 2-3

hónapra valót aprítanak. Az ügy közösségi és hagyományos, e fontos munkát elvégzésére és kevéske ital elfogyasztására tucatszámian verbuválódnak össze, főként a rokonok, szomszédok, komák, barátok közül. Legtöbbször *segítségbe* jön, pénzt nem fogad el, esetleg valamennyi italt, vagy szükség esetén visszahívja a gazdát. Hasonló a helyzet az erdőlésnél, fadöntésnél, ággyűjtésnél, beszállításnál is, kivéve a *napszámba* fogadott egyént, a ló- illetve tehénfogatót, akinek ez hozzátartozik a keresetéhez.

Az eszközfá vagy szerszámfa kiválasztására sor kerülhet az év bármelyik időszakában, a vegetációs idő kivételével, amikor semmilyen élő fát nem ajánlatos bántani. Ez a kiválasztás, kivágás lehet szükségszerű, azonnali körülményektől kényszerítve (pl. kint az erdőn lórúd török, nem lehet tovább haladni), vagy célszerű, tartalék-jellegű gyűjtés. *“Né milyen fájin lőcsnek való, hazaviszem, me soha se tuggya az ember, mikó fog jól”* (Madaras Dénes).

A falunélő ember, így a vadasdi is, már egészen fiatalon, sőt gyerekkorában megismeri az erdőt, az erdei munkákat, a fajtajákat, a kivágással, döntési módszerrel, beszállítással szükséges tudnivalókat. Jőmagam, aki idestova két évtizede lakom e kis, erdőközeli faluban, mindig csodálattal nyugtáztam az itteniek faismeretét, a tudás továbbadásának következetességét, valamint az élő fa iránti szeretetüket és tiszteletüket.

Szerszámok, segédeszközök

Bár Vadasdon kevés a famegmunkálásból élő fűrő-faragó hajlamú *meszterember*, ezermester, szinte nincs is olyan ház, udvar, *életszer*, ahol ne találkoznánk az alább felsorolt szerszámtárral. Mi több, a legfontosabbakból, nélkülözhetetlenekből, mint pl. a fejsze, kézi balta, kézfűrész, fűrő, akár többet is tartalékolnak nyéltörés, csorbulás, élességvesztés okozta kiesések, a munka folyamatosságát gátló kényszerszünetek kiküszöbölésére.

A fa megmunkálásánál igénybe vett szerszámok és segédeszközök közül megemlítjük a következőket:

fejsze	bárd (fejszénél nagyobb)
kézfűrész	nagyverő
harcsafűrész	faragószék
kézi balta	faragótőke
gyalu	fadorong
véső	kecskeláb
kézvonó	fa- és vasékek
fűrő	villany-kőrfűrész (ritkábban)
kés	szekerce
ácsfejsze	

A szerszámok, vágóeszközök élezése, köszörülése régebb is, ma is igen fontos előkészületi munkának számított, enélkül csekély haladásról, csökkentett-vontatott munkatermelékenységről lehetett szó. Régebb az élezést az itt alkók többsége szántásokból, agyagos-oldalas helyekből eredő tenyér nagyságú hosszúkás laposkővel végezte, ma ez már ritkábban fordul elő, kevesen gyűjtenek e célra homokkő-darabokat, inkább gyári készítésű reszelők, fenkövek, kaszakövek igénybevételéről beszélhetünk. Jobb módúak árammal hajtott villanymotoros köszörűt vásárolnak, amely mindenképp minőségi ugrást jelent. Nem egyszer a közeli nagyközségek — Erdőszentgyörgy, Gyulakuta, Nyárádszereda — kisipari egységeiben éleztetik ismerőseikkel pénzért vagy kevéske italért.

A fához kapcsolódó szólások, megfigyelések, babonák

Minden fa elég, csak a tréfa nem.

Milyen fából van a legtöbb az erdőben? Horgas fából.

Azt a szerszámot, aminek a nyele 20 centinél hosszabb, nekem ne dicsérje senki, mert avval dógozni kell. (Cigány szólásmondás.)

Amikor az asztalos haldoklott, mindenkinek megbocsátott, csak a száraz fenyőfabognak nem.

Nyárfa - nyári fa, kevés meleget ad.

Állj egyenesen, mint a fa!

Ne hajladozz, mint a nyárfa!

Úgy állj, mint egy cövek.

A jó tűzifának párja nincs.

Nyílegyenes, mint a fenyő.

Minden kutyaugatásra nem kell egy karót kitépni.

Ne bánts a fát!

Úgy ég, mint a zsír (a fa).

Fából vaskarika.

Hídlásfaragáskor vagy körfűrészben való kiszabásakor megtörténhet, hogy egyik-másik darab vékonyabb lesz. Ilyenkor azt mondják: jó a tyúk alá hídlásnak.

Még a fának sem jó egyedül.

Kicsi ember nagy bottal jár.

A vesszőt addig kell hajlítani, amíg hajlik s nem törik.

Az erdőnek füle, a mezőnek szeme van.

Reszket, mint a nyárfalevél.

Rossz fát tett a tűzre.

Ha ősszel a rózsafáról s a szőlőfáról későre hull le a *lapi*, nagy tél várható.

A villám legjobban a cserefát sújtja, legkevésbé a bükköt, gyertyánt, juhart, nyírfát.

Mikor a tehén megbornyúzott, kilenc napig nem adtak ki senkinek semmit a háztól. A pajtaajtó szemöldökére (cserefából készült) keresztet húztak, hogy ne tudják a tehent megkuruzsolni.

Függelék

A fa a vadasdi református egyház levéltári anyagában

- Rövid áttekintés -

1881. május 30.

„Van 100 szál cserefája az Eklézsiának amiből szükség esetében egy 500 forint kifogható.”

1883. augusztus 26.

„A Lázár kert adományozása melyett Nagyságos Grofnő Banfy Erzsébet Grof Berthold Sarolta Grofnő urasszonyság adományozott azon feltétel alatt, hogy az egyházközség erdet ellenőrizze. Az Eklézsia az írt belső telket köszönettel átveszi és az erdeinek ellenőrzésére az Eklézsia előljáróságát kötekezi.”

1899. december 31.

„A tégláégetéstől megmaradott egy szekér szinfa és Sovárbukkin 2 szál bikfa, mit kér toronyépítő Nagy János, legyen szives az Eklézsia neki adni. - Mire nézve a gyűlés a fákat Nagy Jánosnak adja különösen azon fáradságáért, hogy a téglá égetésen jelen volt”

1900. július 15.

„Nagy János építő vállalkozó kér két szekér forgácsot a nagyjából. A presbitérium általánosan a két vagy három szekér forgácsot is megadja Nagy János vállalkozónak.”

1905. április 9.

„Tudomásul vétetik az erdőgondnokságnak határozata mely szerint 12 ezer drb tölgyfa csemete utaltatik ki a marosvásárhelyi állami csemetektől. Elhozatala és elültetése szigorúan megrendeltetik.”

1905. december 29.

„Kántor tanítói díjlevél. (...) 4. szer. 3 öl szinfa és egy öl ágfa.”

1906. december 6.

„Az esperes úrtól 1903/1906 szám alatt jött rendeletében a lelkeszt, gondnokot és a presbitériumot bizza meg az erdő árverezésével. A presbitérium december 17. napjára tüzi ki az árverést. Dijok lesz a presbitérium tagjainak 60 fillér személyenként.”

1907. október 31.

„Megyebíró atyánkíria kéri a gyűlést, hogy a Péterkertben lévő szilfákat, azokat amelyek kiszáradtak s ahol igen sűrűk vágassák ki és adják el, illetve az árverésnek az idejét tűzzék ki.”

1907. október 31.

Az erdő árverezéséről. Árverező biztosoknak kijelöltetnek lelkész, tanító és gondnok - valamint az egész presbitérium is.

A listát 3 példányban kell vezetni, egyet esperes urnak, egyet az Erdézi Hivatalhoz kell küldeni, egy marad az egyháztárjába.

Nyáradszereda 1907. okt. 31.

Ravaszh János esperes”

1937. április 15.

„Kedves Tiszteletes Úr!

Rég akartam írni, de betegségem késlettette a levélírást. Nekem a nyáradszeredai telekkönyvi végzés szerint édesapámtól néhai Kovács Jánostól (1855-1905 között Vadasd kántortanítója volt) megvásárolt erdők az alatt elsorolt dülőkben a tulajdonomat képezik. Én ezeket az erdőket a vadasdi református egyházközségnek akarom hagyományozni, néhai édesapám emlékének szentelve.

Az erdők a következő határrészekeken vannak:

Sovarbükk, Külső Bozodbükk, Belső Bozod bükk, Kecskés Bükk. Ezeknek a területe körülbelül 6 és fél holdat tesz ki (...) Szeretném, hogy alkalomadtán, mikor bejön Vásárhelyre engem felkeresse s itt elkészítendő az adományozó okiratot (...)

Maradok kész hive: Kovács Pál

nyug. ref. kántortanító.”

BEJEGYZÉSEK AZ Aranykönyvbe

1956. évben	Adakozó neve	Adomány megnevezése	Értéke
1956	Györfi Dénes	1 darab kútágas (rég)	40 lej
1956	Györfi Kálmán	1 kútgárdja (földön felüli része)	50 lej
1982	16 konfirmándus (konfirmációjuk emlékére)	ötkarú csillár a templomba	1000 lej

1813. augusztus 18.

A templom megnagyobbításáról készült jegyzőkönyvből:

„Elhatároztatik, hogy a Sanctuárium lebontassék és 4 ölnyire nyújtassék, a magassága 1 singet emeltesség, ajtók, ablakok megfelelő fát kapnak a Nemes Szék Havasáról.”

1899. február 3.

Részlet a toronyépítési szerződésből:

„7 szer. Kötelezi magát az egyházközösség a toronyszék úgy a grádi-csokhöz és a toronyba megkivánt valamint a harangszékekhez is minden cserfaanyagot a költségvetésben kijelölt méretek szerint kiállítani és az építkezési hely szintén vállalkozó rendelkezésére bocsátani”.

1930. augusztus 10.

Részlet a lelkészi díjlevélből:

„Az erdő üzemterv szerint kezeltetik, a hivek az öt öl ágfát levágnatni és hazaszállítani kötelesek.”

1942. augusztus 23.

Részlet a lelkészi díjlevélből:

6. „Közmunka”. Minden olyan egyháztag, akinek igás állatja, fogatja van, az vagy egy félnapot szánt a lelkészi kanonikán, vagy aki nem szánt, az a lelkészi erdőről hoz egy szerkér fát a papi udvarra.”

1882. jan.14.

„Folyamodni kell a Megyei egyháztanács, hogy a Sovárbükkin való erdő elárverezésére engedélyt adni sziveskedjenek, s ha ebből az erdőből 50 frt-ot nem lehetne ki csinálni, azon esetben a Veres cserén levő (...) cserefák horgasából is lehessen néhány szálát eladni, míg a kész 50 frt kikerül.”

1884. február 10.

„Kéretessék meg a Marosi Egyházmegyei Tanács, hogy adjon engedélyt erdő eladásra 60 fáig, részint bükk, részint cserefára.”

„A tanító egy szint akar csináltatni a csürhöz ragasztva s kér két szál cserefát lábának. Határozat. A két szál cserefa adasson meg lábának.”

RAJZOK JEGYZÉKE

1.a. A fenyőfából készült *légely* helyett ma műanyagedényben, ún. *bidonban*, nylonbődnében hordják a mezőre az ivóvizet. Ez azonban sokkal hamarabb átveszi a meleget.

2.a. Özvegy Csizmadia Ilona (24. szám) több mint száz éves, juharfából kivájt sőtörő mozsarat őriz padlásán, amelyet a 60-as évekig használtak.

2.b.. Esztergált bükkfasótartó.

3.a. Csizmadia Lajos vadasi (165 sz.) lakosnál, jelenben nyugdíjas asztalos (sz. 1914), nem kevesebb mint tízféle gyalut sikerült szemügyre vennünk és lerajzolnunk, amelyek a famegmunkáló eszköztár elengedhetetlen tartozékai. Elnevezésüket az idős mester fonetikus kiejtése szerint jegyeztük.

a. Eresztő gyalu (Röpant)

b. Dupla gyalu (Simító)

c. Falc gyalu

d. Slitt gyalu (Porozó)

e. Kamis gyalu (Cifrázó)

g. Állítható plattbang gyalu

h. Nut gyalu (Állítható)

i. Gittfalc gyalu

j. Gyöngystáb

4. Asztalosmunkában használt fűrészek. a) harcsafűrész, b) abszeccfűrész vagy pászító, c) daraboló fűrész, d) pászító fukfanc fűrész, e) gyümölcsfa- vagy ótófűrész, f) róka farkú pászító fűrész.

5. Vésők és egyebek, amelyekkel majd mindegyik paraszteszköztárban találkozunk.

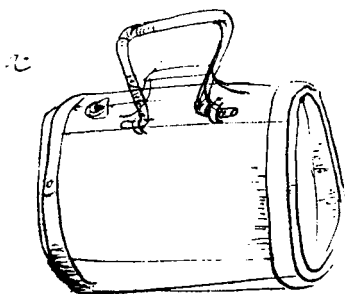
a. cinkvéső; b. lyukvéső (Loppájni); c. 8-as lyukvéső; d. kézi fűrő; e. kalapácsok; 1. üvegező, 2. szegverő; f. harapófogó; g. colostok (méteres).

6. a. vízmérték; b. sráfszing szorító; c. állítható stermosz; d. gérvinkli; e. állítható gérvinkli; f. sarokvinkli; g. vastagságcsináló strájmolni.

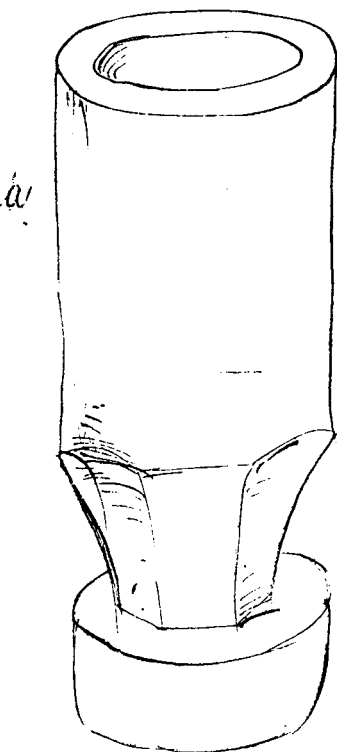
7. a. furdancs; b. amerikáner; c. körző; d. faráspoly; e. villanyfűrőgép. Ez utóbbi a műhely felszereltségének, technológiai modernizáltságának bizonyítéka.

8. A vadvackorfából készült ruhasulykoló (a) és ruhadörgölő (b), valamint a fenyőfából összeállított mosópad (c), *szapulókád* (e), szapuló lúgos cseber (f) és szapuló székláb (d) az egyre nehezedő gazdasági helyzete jeleként mihamarabbi elővételre számít(hat)nak. A ruhadörgölő eddig sem hiányzott az a szonyok háztartásából, ha eltört vagy kikopott, igyekeztek újat csináltatni vadasi vagy gegesi mesterembekkel, hisz ez volt a legkönnyebben hozzáférhető és legolcsóbb „mosógép”.

A rajzokat MOLNÁR DENEŠ készítette.

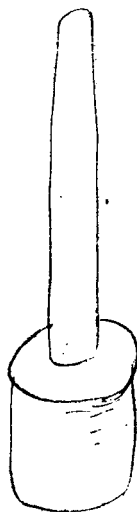

1. képf.
a) LÉGELY

2. képf.

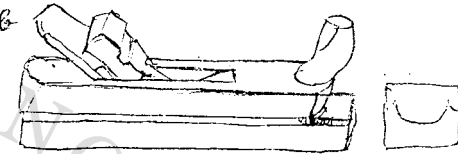
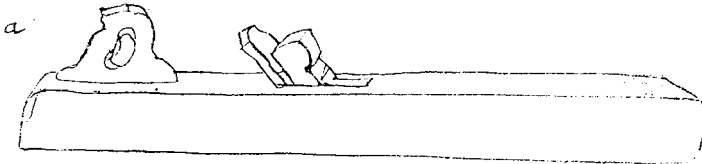
a) SÓTÖRŐ MOZSAR
FÁBÓL

b) ESZTERGÁLT
FA-
SÓTARTÓ

ADATKÖZLŐ: SZÉKELY FERENC (1821-1904) MŰVÉSZETI ÉRTÉKELÉS

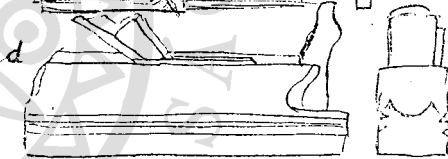

a) ÉRESZTŐ GYALU
(ROFANT)

b) DUPLA GYALU
(SIMITÓ)

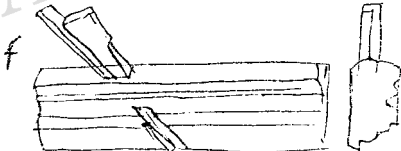
c) FALCGYALU

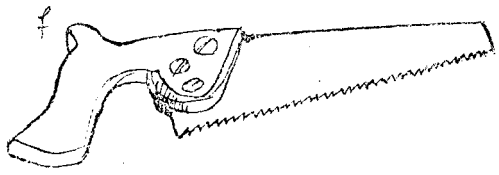
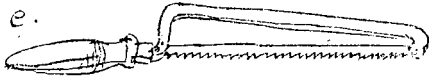
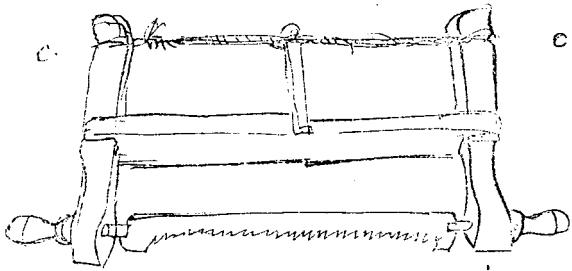
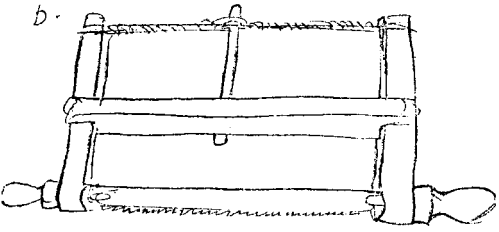
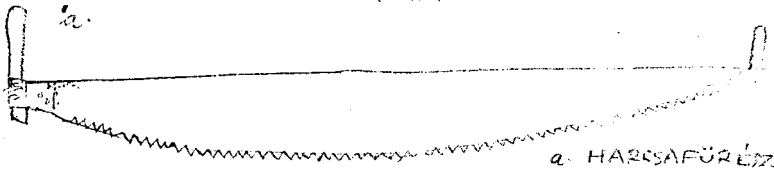
d) SLITT GYALU
(PORCÓ)

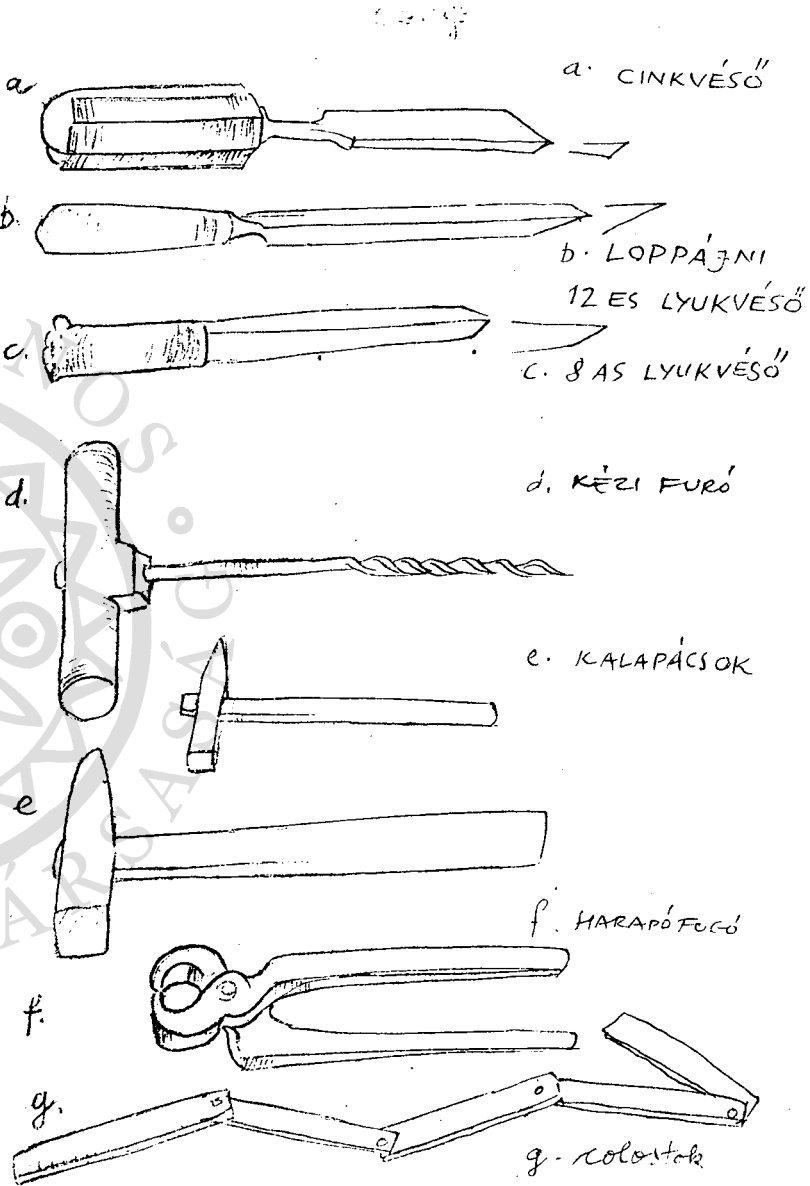
e) SZÍMSZEGYALU
(PÁSZÍTÓ GYALU A FALCBA)

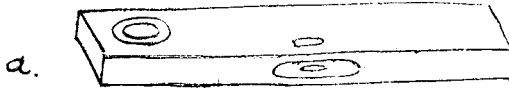

f) KARNIS GYALU
CIFRÁZÓ

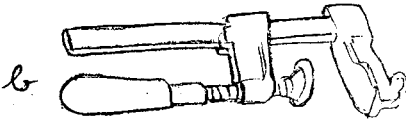

a.

a

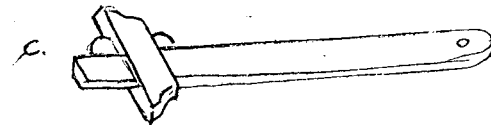
VÍZMÉRÉK

b.

b

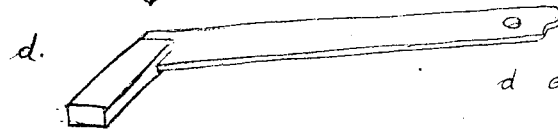
SZÁRSZING
SZORÍTÓ

c.

c

ÁLLÍTHATÓ
STERMOSZ
SZÉJLESSÉG-
CSINÁLÓ

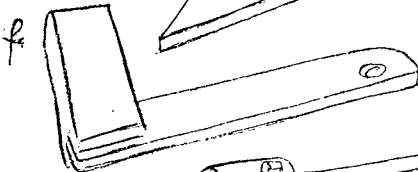
d.

d GÉRVINKLI

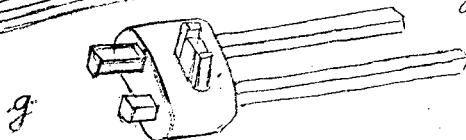
e.

e ÁLLÍTHATÓ
GÉRVINKLI

f.

f SAROKVINKLI

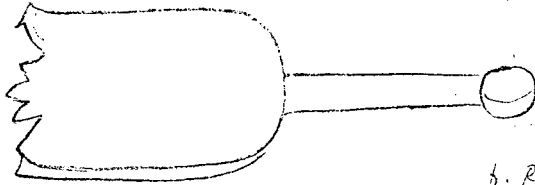

g.

g)

SZÁJMOLNI
VASTAGSÁG,
CSINÁLÓ

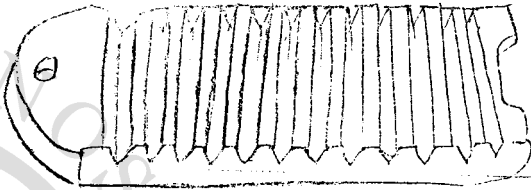
a

a. RUHASUJKOLÓ

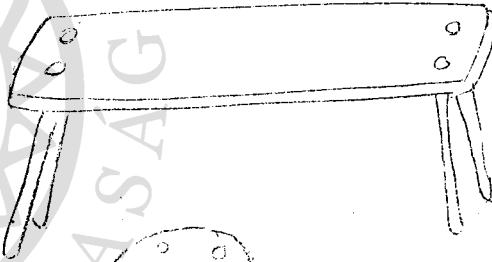
b. RUHADÖRGÖLŐ

b

c. MOSÓPAD

c

d.

d. SZAPULÓ SZÉKLAB

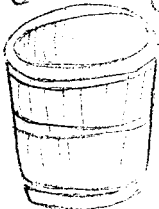
e. SZAPULÓ KÁD

(PÁLLÓGGAL FORRÁZTÁK

A RUHA ESTÉTŐL REGGELIG

PÁLLÓDOTT

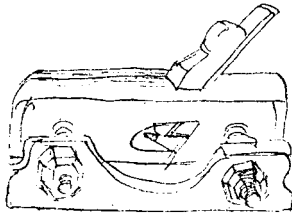
e

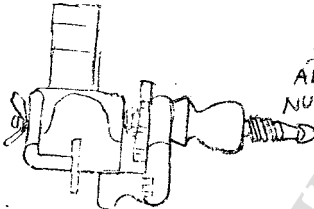
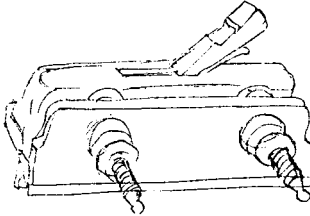
f.

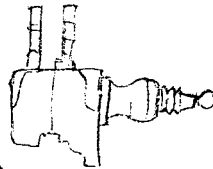
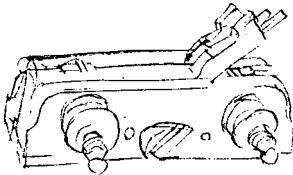
f. SZAPULÓ LÚGOS CSEBER

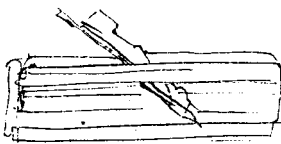
ÁLLÍTHATÓ
PLATTBANG

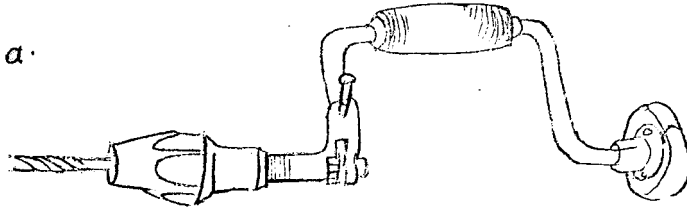
ÁLLÍTHATÓ
NUTGYALU

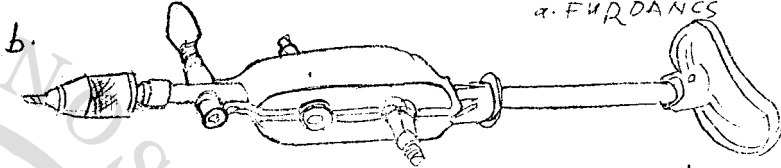
ÁLLÍTHATÓ
GITTFALC
GYALU

GYÖNGYSTAB

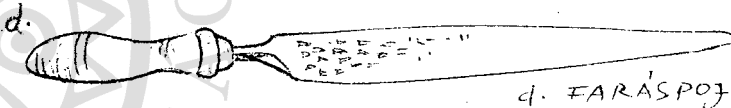
a. FURDANCS

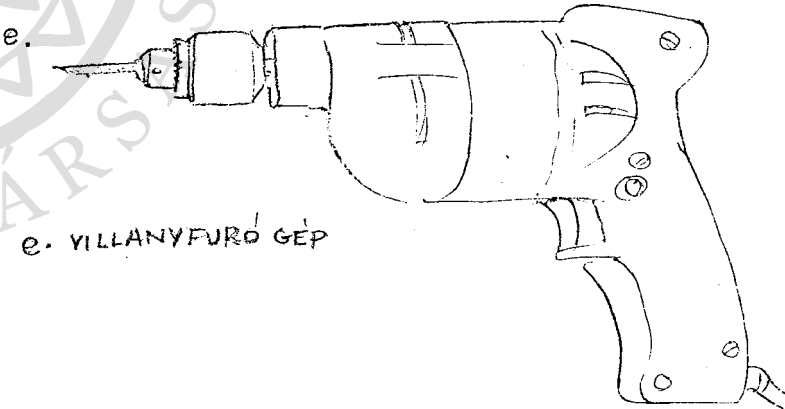
b. AMERIKÁNER

c. KÖRZŐ

d. FARÁSPÓJ

e. VILLANYFURÓ GÉP